

Remonstrantse Gemeente Rotterdam, Zondag 30 oktober 2022 Hervormingsdag

Tjaard Barnard

Welkom en aansteken van de kaars door lid van de kerkenraad

Orgelspel

(Gemeente gaat staan)

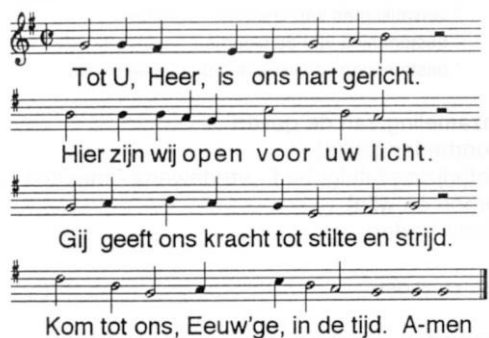
Aanvangslied 118: 1 en 10

Votum en groet

Onze hulp is in de naam van de Heer
Die hemel en aarde gemaakt heeft
Die trouw houdt tot in eeuwigheid
En die niet loslaat het werk van zijn handen.

Genade zij u en vrede
Van God onze Vader
En van Jezus Christus, de Heer.
Amen.

Antwoordlied Tot U, Heer, is ons hart gericht

Tot U, Heer, is ons hart gericht.
Hier zijn wij open voor uw licht.
Gij geeft ons kracht tot stilte en strijd.
Kom tot ons, Eeuw'ge, in de tijd. A-men

(Gemeente gaat zitten)

Inleidende Bijbellezing Psalm 46

(Deze psalm was de basis voor Een vaste burcht)

²Bij God zijn wij veilig.

Hij helpt ons als we in nood zijn.

³We hoeven niet bang te zijn,
ook al beeft de aarde,
ook al vallen de bergen in zee.

⁴Laat de zeeën maar bulderen,
laat de bergen maar beven,
wij zijn niet bang.

⁵Er stroomt een rivier door de stad van God.

Daarom is er vreugde in de heilige tempel,
in het huis van de allerhoogste God.

⁶God zelf woont daar.

Hij helpt de stad, elke dag opnieuw.

Met zijn hulp blijft de stad stevig staan.

⁷Als God zijn stem laat horen,

worden alle volken doodsbang.

Koninkrijken verdwijnen,

en de hele aarde beeft.

⁸De machtige Heer helpt ons,

de God van Jakob beschermt ons.

⁹Kom en zie wat de Heer heeft gedaan.

Wat hij doet, verbaast iedereen.

¹⁰Overal maakt hij een eind aan de strijd.

Alle wapens maakt hij kapot.

Hij breekt ze in stukken,

en gooit ze in het vuur.

¹¹Stop met de strijd,

en weet dat de Heer God is.

Hij heerst over alle volken,

hij heerst overal op aarde.

¹²De machtige Heer helpt ons,

de God van Jakob beschermt ons.

Gebed

Eeuwige God,

Ook vanmorgen zijn we weer samengekomen in uw huis.

Een plek waar al generaties mensen samenkomen. Met hun vragen, met hun zorgen, met hun verdriet, met hun vreugde en met hun hoop. Hier mogen wij ons voor u uitspreken.

Hier mag en moet klinken wat ons leven bepaalt. Hier hoeven we ons niet groter voor te doen dan we zijn. Hier zijn we nooit te klein, om door u gehoord te worden.

We komen samen om u te zoeken, om inspiratie te hervinden en ons te laten verwarmen door uw aanwezigheid. Maar als we eerlijk zijn, is er vaak twijfel in ons hart. Is er veel dat ons afleidt van u. Is het bestaan zo druk en zo vol met zorgen, grote, maar ook de alledaagse, dat we er niet aan toe komen om in alle rust stil te zijn.

Laat het stil worden in ons hart.

Laat er ruimte zijn om door u gevonden te worden.

We bidden het u, omdat we niet zonder u willen, omdat we niet zonder u kunnen. Omdat we blijven geloven dat u ons draagt, dat u ons verder brengt, dat u ons roept.

Wees zo met ons, o God, vandaag in dit uur en in onze hele leven.

Amen.

Lied 146a: 1, 2, 3 en 7

Laat ons nu vrolijk zingen

Bijbellezingen Jesaja 43: 1-21

(Een profetie die zich afspeelt rond het einde van de ballingschap. Het werkelijk vernieuwende optreden van God is al begonnen, beter gezegd, het was er altijd al)

43¹De Heer zegt tegen zijn volk: ‘Israël, wees niet bang, ik zal je bevrijden. Want ik heb je gemaakt, ik heb je het leven gegeven. Ik heb jou je naam gegeven, jij bent van mij!’

²Als je door water heen moet, zal ik bij je zijn. Als je rivieren oversteekt, zul je niet verdrinken. Als je door vuur loopt, zul je niet verbranden. De vlammen zullen je geen pijn doen. ³⁻⁴Want ik, de Heer, ben jouw God. Ik ben de heilige God van Israël, en ik zal je bevrijden.

Israël, jij bent heel belangrijk voor mij, je bent heel veel waard. Ik houd zo veel van je! Voor jou gaf ik Egypte, Nubië en Seba weg. Voor jou geef ik alles weg, alle mensen en alle volken van de wereld.

⁵Wees niet bang, want ik zal bij je zijn. Ik haal je nakomelingen terug uit het oosten en uit het westen. ⁶Tegen het noorden zeg ik: ‘Geef mijn volk terug.’ Tegen het zuiden zeg ik: ‘Laat mijn volk gaan!’ Tegen alle verre landen zeg ik: ‘Breng mijn volk weer terug. ⁷Breng de Israëlieten allemaal terug. Ze zijn naar mij genoemd. Ik heb hen gemaakt ter ere van mijzelf, ik heb hun het leven gegeven.’

⁸De Heer zegt tegen zijn volk: ‘Jullie moeten komen. Jullie zijn blind, ook al hebben jullie ogen. Jullie zijn doof, ook al hebben jullie oren. ⁹Ook de andere volken zijn gekomen, ze zijn er allemaal. Vraag die andere volken eens of hun goden de toekomst voorspeld hebben. Als ze zeggen van wel, kunnen ze dat dan ook bewijzen?’

¹⁰Volk van Israël, jullie zijn het bewijs dat ik gelijk heb. Jullie zijn mijn dienaren. Ik heb jullie uitgekozen, omdat ik wil dat jullie mij kennen en me vertrouwen. Ik wil dat jullie zeggen: ‘De Heer is de enige God. Er is nooit een andere god geweest en er zal nooit een andere god zijn.’ ¹¹Ik ben de Heer, ik alleen. Er is geen andere god die mensen kan bevrijden.

¹²Ik zei dat jullie bevrijd zouden worden. En ik heb jullie ook bevrijd! Jullie hebben het van mijzelf gehoord, en niet van een ander. Jullie zijn het bewijs dat ik echt God ben. ¹³En ik zal altijd jullie God zijn. Niemand kan mijn macht kleiner maken. En niemand kan tegenhouden wat ik van plan ben.’

¹⁴De Heer zegt tegen zijn volk Israël: ‘Ik ben de heilige God, ik ben jullie bevrijder. Om jullie te redden, stuur ik een leger naar de stad Babel. Alle inwoners zullen vluchten. Ze zullen huilend wegvluchten met hun schepen.

¹⁵Ik ben de Heer, jullie heilige God. Ik heb jullie gemaakt, ik ben jullie koning. ¹⁶Ik ben de Heer, die voor jullie een pad door de zee maakte. ¹⁷Ik stuurde het leger van de Egyptenaren achter jullie aan, met hun paarden en wagens. Maar door mij vielen ze allemaal op de grond. Ze stonden niet meer op. Het hele leger verdween, als een kaars die opbrandt.

¹⁸Maar denk niet alleen aan wat er gebeurd is. Kijk niet alleen terug naar het verleden. ¹⁹Want ik ga iets nieuws doen. Het is zelfs al begonnen, heb je het niet gemerkt? Ik maak een weg door de woestijn, en ik laat er rivieren stromen. ²⁰De dieren in de woestijn zullen mij eren, omdat ik voor water zorg. En ook jullie zullen water kunnen drinken. Want jullie zijn het volk dat ik uitgekozen heb. ²¹Jullie zijn het volk dat ik gemaakt heb. En jullie zullen aan iedereen vertellen hoe machtig ik ben.’

Lied 326: 1, 2 en 3

Van ver, van oudsher aangereikt

Romeinen 1: 16-17 (De ontdekking van Luther)

¹⁶Ik schaam me niet om te vertellen dat Jezus aan het kruis gestorven is. En dat de machtige God hem heeft laten opstaan uit de dood. Iedereen die dat goede nieuws gelooft, wordt gered. In de eerste plaats alle Joden, maar ook alle niet-Joden.

¹⁷De redding die God wil geven, is nu al op aarde te zien. Want steeds meer mensen geloven het goede nieuws over Jezus Christus. En in de heilige boeken staat: «Als je gelooft, ziet God je als een goed mens. Dan zul je leven.»

Lied 326: 4, 5 en 6

Preek

Morgen is het Hervormingsdag, 31 oktober. De dag waarop Maarten Luther, naar de onbetrouwbare, historische overlevering, zijn 95 stellingen gespiegeld zou hebben op de deur van de kerk in Wittenberg. Het begin van een beweging die uiteindelijk zou leiden tot een scheuring in de kerk. Waren alle bewegingen ter correctie van het kerkelijk leven dat een verkeerde kant opging, of gesmoord in geweld of opgelost binnen de eenheid van de kerk, nu ontstond een beweging die de kerk in tweeën zou splijten. Naast de aloude kerk, georganiseerd met het middelpunt in Rome, met Paus, bisschoppen en priesters, ontstond er het protestantisme met de nadruk op het Woord, de eigen verantwoordelijkheid van alle mensen – niet alleen de priesters – en het loslaten van oude, te oude vormen, die het echte geloof in de weg zaten.

Zo werd het althans beleefd door die eerste hervormers, Maarten Luther voorop, maar kort daarna ook mensen als Johannes Calvijn. Voorbereiders van een nieuwe vorm van geloven, waaruit later ook de Remonstranten zouden ontstaan. Want laten we eerlijk zijn, in vorm en presentatie, maar misschien ook in inhoud en stijl zijn we zo protestants als het maar zijn kan.

Vanmorgen wil ik u in drie delen wat vertellen, naar aanleiding van Hervormingsdag.

1. Hervorming als vernieuwing
2. Hervorming als terugkeer
3. Hervorming nu

1. Hervorming als vernieuwing

Wie een klein beetje opgelet heeft bij de lessen geschiedenis op de lagere school of voor de wat orthodoxer gesocialiseerden, bij de catechisatie, zal duidelijk zijn, wat de aanleiding was voor de Hervorming. De monnik Tetzl die rondreisde en zijn aflaten verkocht. Waardepapieren waarmee je je tijd in het vagevuur – of eventueel van een door jou te bepalen begunstigde – kon verminderen. Reuze handig natuurlijk, want het vagevuur was geen lolletje, het purgatorium, waar je schoongebrand moest worden van je zonden die direct opname in de hemel in de weg stonden.

Overigens was dat vagevuur natuurlijk in principe niet heel vervelend, want je was in elk geval aan de hel ontsnapt. Daar zou je niet meer komen, ook al zou het nog best lang kunnen duren, voordat de poorten van de hemel opengingen.

En laten we eerlijk zijn: eigenlijk was dat vagevuur best een aantrekkelijke uitvinding. Wie kon er nu direct naar de hemel gaan? Alleen heiligen. Direct naar de hel zou voor de meeste mensen toch ook een beetje te cru zijn. Eigenlijk zat iedereen er een beetje tussenin: te goed voor de hel, te slecht voor de hemel.

Tegenwoordig zou je de nobelprijs voor de economie krijgen voor het uitdenken van dit stukje crowdfunding!

Maar ja, het was niet goed in de ogen van de strenge monnik Maarten Luther. Hij had de bijbel gelezen, misschien wel te goed, en was tot ontdekking gekomen, dat je de hemel niet kon verdienen. Alleen Gods genade zou je daar brengen. En die genade kon je alleen door

het geloof deelachtig worden. We lazen het al in dat kleine stukje uit de Romeinenbrief: 'Als je gelooft, ziet God je als een goed mens. Dan zul je leven.'

Voor de puristen onder u, die nog geloven in het gymnasium: hier klinken twee klassieke gedachten door: sola gratia, alleen door het geloof en sola fide, alleen door het geloof.

Dat het gemurmureer van die lastige monnik Luther zo'n invloed kon hebben, lag niet alleen aan 's mans doortastendheid en gedrevenheid. Nee, het was in het algemeen een tijd van vernieuwing. De boekdrukkunst was net uitgevonden. Gedachten konden gemakkelijk verspreid worden. Meer mensen dan ooit konden snel op de hoogte komen.

Daarbij speelt dat dit alles ook een uitwaaiering is van de Renaissance, de tijd waarin de klassieken weer in de belangstelling kwamen, de tijd dat men weer terug ging naar de bronnen: 'ad fontes' voor de classici onder ons. In die lijn had Erasmus al een wetenschappelijk verantwoorde Griekse editie van het Nieuwe Testament gemaakt. Vernieuwing hing in de lucht. En waar eerder alles binnen de kerk met de mantel der liefde, de oprichting van een nieuwe kloosterorde of desnoods de verbranding van de ketter werd opgelost, ontstond er nu een beweging die niet meer te stuiten was. De Kerk moest hervormd worden, maar dat gebeurde niet meer binnen de Kerk, maar de Kerk scheurde in een hervormd gedeelte en een achterblijvend gedeelte dat zich distantieerde van al deze ketterijen. Of beter gezegd: al die moderne gedachten in de ban deed en veroordeelde.

Hiermee is de Hervorming dus gekenschetst als een beweging van verandering, ja van vernieuwing, die maakte dat de kerk gedemocratiseerd werd. Iedereen die de Bijbel kon lezen, kreeg macht over zijn eigen heil. Niet meer de Romana die op de kist van het eeuwige heil zat, zoals de eerder genoemde Tetzl op zijn schatkist om de Sint Pieter in Rome te kunnen bouwen.

2. Ik kom bij deel twee. De Hervorming als terugkeer.

In onze tijd waarin vernieuwing en innovatie belangrijke waarden zijn, is het aantrekkelijk om de Hervorming vooral te zien als het vooruitgrijpen naar iets nieuws. De kerk moest en zou veranderen. Het oude was voorbij, het nieuwe zou komen.

Tegelijkertijd is dat natuurlijk niet helemaal waar. Je zou net zo goed kunnen beweren, dat het bij de Hervorming niet zozeer ging om vernieuwing en verandering, maar vooral om terugkeer naar hetgeen verloren was. De theologen begonnen terug te grijpen naar de oude kerkvaders van vóór de donkere Middeleeuwen, toen de Roomse Kerk zichzelf belangrijker begon te vinden dan de Heilige Schrift. Luther en Calvijn grepen terug op de kerkvader Augustinus en zijn voorganger. Daar vonden zij – naar eigen beleving – en nog onbesmet christendom terug. Hiernaar zou de kerk zich moeten richten.

Die terugkeer zie je het beste voor je, als je bedenkt dat alle hervormers vooral terug wilden naar de Bijbel. Geen priester of paus die voorschreef wat de leer was, maar de Bijbel toegankelijk gemaakt in de volkstaal, zodat iedereen aan wie zijn heil ter harte ging, het zelf zou kunnen lezen. Alweer voor de classici onder ons: het beginsel van het sola scriptura: alleen door de Schrift!

Door de Schrift tot je te nemen, had je geen priester of kerk meer nodig, maar kon je zelf weten hoe je leven moest, hoe je geloven moest en wat er van je verwacht werd. Het is in deze traditie, met die grote eerbied voor de Schrift, dat aan het begin van de zeventiende eeuw de Remonstranten ontstonden. Met alle waardering voor de theologie van Augustinus en Calvijn bracht de bestudering van de heilige Schrift de theoloog Jacobus Arminius toch tot zijn kritische gedachten over de uitverkiezing. Waar de Bijbel zo vaak oproept tot bekering van de zondaar, moet er toch wat te bekeren zijn, moet de mens enige vrijheid, enige eigen betrokkenheid bij zijn eeuwig heil hebben. Zie daar het begin van de strijd tussen Arminianen en Gomaristen. Maar daar wil ik het nu niet over hebben.

Mijn conclusie nu is dat de hervorming niet alleen een vernieuwingsbeweging was, maar tegelijkertijd een terugkeer naar wat waardevol was: de allervroegste kerk en de boodschap van de heilige schrift.

3. Daarmee kom ik tot het derde deel van mijn preek, de betekenis van Hervorming nu.

Onze tijd staat zoals gezegd nog steeds bol van het verlangen naar iets nieuws. In alle reclame worden dingen aangeprezen met het woord: nieuw, het liefste in felle neon of fluorescerende letters. Ook in ons eigen kerkgenootschap zijn vernieuwing en innovatie woorden die niet van de lucht zijn. Juist omdat het zo slecht gaat met de kerk, moet alles anders.

Recentelijk ontvingen alle predikanten het vacaturebericht van onze zuster gemeente in Naarden-Bussum. In de tekst van net iets meer dan één A4-tje komt het woord ‘nieuw’, in allerlei verbuigingen en samenstellingen wel dertien keer voor.

Nu het zo slecht gaat met de kerk en ook met onze Broederschap, moet alles op alles gezet worden om door middel van verandering nieuwe mensen – liefst jongeren – binnen te halen. De jeugd heeft tenslotte de toekomst. En zo begrijpt u als u om u heen kijkt, de jeugd zit hier niet of te weinig, dus laten we alles maar eens anders doen.

U hoort al uit mijn toonzetting dat ik niet geheel overtuigd ben van dit uitgangspunt. Niet dat ik tegen elke vernieuwing ben. Als historicus weet ik dat alles altijd in beweging is. Deze gemeente is echt anders dan de gemeente waarin ik in 1999 begon. We doen dingen anders, we hebben een nieuwe stijl en we zijn voor een groot gedeelte hier ook met nieuwe mensen. Al blijft natuurlijk ook het woord van de Prediker klinken, dat er nooit iets werkelijk nieuws is. Want alles wat er nu onder de zon is, is er ooit al geweest. De meeste ideeën die in deze tijd als volstrekt vernieuwend en innovatief gepromoot worden, zijn in de afgelopen 150 jaar zeker al drie keer geprobeerd. U begrijpt: ik maak me niet altijd geliefd in de bestuurlijke gremia van ons kerkgenootschap...

Dus over wat vernieuwing of innovatie is, kun je uitgebreid discussiëren. Ik zou zelfs willen betogen, dat wij misschien wel meer vernieuwen dan bepaalde gemeenten die in vormen en gedachten eerder in de jaren zeventig en tachtig zijn blijven steken, dan dat er werkelijke vernieuwing plaatsvindt.

Maar nu dit gemopper terzijde, wat kan ons het verhaal van de Hervorming toen, in de zestiende eeuw, ons nu, vijfhonderd jaar later leren.

Voor mijn gevoel zit dat in wat toen het fundament van de veranderingen was en wat dat nu ook moet zijn. Wat is het, dat de kerk, onze kerk, zo uniek maakt. Wat is het dat je hier kunt vinden, wat mensen eeuwenlang verder heeft geholpen op hun zoektocht door het leven? In mijn beleving zijn dat de Bijbelse verhalen. Is dat de traditie van het geloof. Niet de spruitjeslucht van de vorige twee generaties, maar de werkelijke traditie van het geloof, die voor onze traditie tenminste 25 eeuwen omspannt. Niet voor niets zijn we onze dienst begonnen met een psalm die ongetwijfeld al klonk – op andere muziek en in een andere taal – in de tempel in Jeruzalem. Woorden die priesters en anderen in de mond namen om hun geloof en ongeloof, hun vragen en antwoorden, stem te geven.

Woorden van gewone gelovigen toen, van priesters en profeten, opgeschreven en aan elkaar doorgegeven, die later op boekrollen bewaard zouden blijven. Die de Bijbel vormen die we vandaag de dag nog lezen.

Hier in dit huis lezen we de Bijbel niet, omdat we geloven dat het van kaft tot kaft Gods woord is. Verre van dat. Vrijzinnige vertalers schreven 125 jaar geleden al dat de Bijbel een verzameling is van heilige en onheilige elementen en dat het aan ons is, om het goede eruit te halen. Onderzoekt alle dingen, zegt Paulus, en behoudt het goede.

Nee, we lezen die Bijbel nog steeds, omdat we geloven dat de verhalen van gelovigen van toen ons mensen van nu nog zoveel te zeggen hebben. Dat de vragen en antwoorden van toen ons op pad kunnen helpen om, met onze eigen kritische gedachten, met ons eigen geloof, telkens opnieuw een antwoord te geven, op de vragen die het leven van alledag ons nu stelt.

Als je mij zou vragen: welke hervorming hebben we nu nodig, dan is dat de volgende. Laten we proberen niet elke keer iets nieuws uit te vinden, maar laten we proberen het voor ons nieuwe op te duiken, uit de verhalen die ons meegegeven zijn. In de mooiste bijbelverhalen, in de psalmen en liederen die we hier zingen. In de traditie waarin we mogen staan. De traditie waaraan we dagelijks onze vragen en antwoorden toevoegen, die niet los staan van wat ons overgeleverd is.

Niets daarin is heilig. Niets daarin staat voor eeuwig vast. Maar we ontzeggen ons heel veel, als we ons niet meer laven aan de bronnen die zo dichtbij zijn.

We lezen de bemoedigende woorden van de profeet Jesaja. Woorden waarin God spreekt. Waarin het volk van God een soort liefdesverklaring hoort. Wees niet bezorgd, ik laat jullie niet los. De profetie sluit aan bij het verleden, maar strekt zich uit naar de toekomst. Naar een nieuwe tijd, waarin God reddend zal optreden. Naar een nieuwe tijd, waarin God, net als vroeger, reddend aanwezig zal zijn. Naar een nieuwe tijd, die al begonnen is, omdat die nieuwe tijd van Gods redding nooit niet aanwezig is geweest.

Zou hervorming voor ons kunnen zijn dat we ons openstellen voor het werkelijk vernieuwende van wat altijd om ons heen is? Wat nooit weg geweest is, en altijd bij de hand was? Dat is waar de hervormers in de zestiende eeuw toe geroepen werden, dat is de roepstem waar ook wij naar zouden kunnen luisteren.

Luister, zegt de Heer. 'Het is zelfs al begonnen, heb je het niet gemerkt?'

Amen.

Stilte

Orgelspel

Afkondigingen

**Voorbeden en stil gebed, afgesloten met
gezamenlijk gebeden 'Onze Vader (oec. versie)'**

Tijdens de voorbeden 367b

v. *Zo bidden wij tezamen*

a. *Heer, onze Heer, ontferm u over ons.*

Eeuwige God,

Als we hier in stilte tot u komen, klinkt de hele wereld mee in onze gedachten. We voelen ons verbonden met heel uw schepping, met de mensen die haar bewonen. We prijzen onszelf gelukkig voor wat we allemaal als uit uw hand ontvangen hebben. We danken u, omdat we beseffen dat het niet vanzelfsprekend is. Wilt u zich over ons en uw wereld blijven ontfermen.

v. *Zo bidden wij tezamen*

a. *Heer, onze Heer, ontferm u over ons.*

In uw wereld is strijd. In het groot in de oorlog ver weg, in het klein bij ons en de mensen om ons heen. En ook in ons is het niet altijd rustig. Wees, o God, met de vrede-stichters.

Laat hun stem niet verstommen, laat het licht van de hoop niet uit doven, laat uw liefde niet verdwijnen.

v. *Zo bidden wij tezamen*

a. *Heer, onze Heer, ontferm u over ons.*

Om ons heen zien we mensen die verdriet hebben. Die in de rouw zijn gestort, die zich zorgen maken over wie hen lief zijn, die tobben met hoe zij moeten leven. We weten van angst en zorgen. We zien mensen gebuikt gaan onder een groot geheim. Help ons om er voor hen te zijn. Maar laat u hen ook niet los.

v. *Zo bidden wij tezamen*

a. *Heer, onze Heer, ontferm u over ons.*

We bidden, tenslotte, voor ons zelf. Ook wij zijn zoekende, kwetsbare mensen. We zijn verontrust door wat ons overkomt. We maken ons zorgen voor de toekomst. We zijn verdrietig of alleen. We tobben misschien voort. Blijf ons vasthouden, o God, want zonder u kunnen we niet.

v. *Zo bidden wij tezamen*

a. *Heer, onze Heer, ontferm u over ons.*

In de stilte willen we u bidden. In de stilte spreken we ons voor u uit. Want we geloven dat u naar ons luistert, als we bidden in de stilte.

[...]

Onze Vader die in de hemel zijt,
Uw naam worde geheiligd;
Uw Koninkrijk kome;
Uw wil geschiede op aarde zoals in de hemel.
Geef ons heden ons dagelijks brood;
En vergeef ons onze schulden,
Zoals ook wij onze schuldenaars vergeven;
En leid ons niet in verzoeking,
Maar verlos ons van de boze.
Want van U is het Koninkrijk
En de kracht en de heerlijkheid
In eeuwigheid.
Amen.

Mededelingen

Collecte voor diaconaal doel

(Gemeente gaat staan)

Slotlied 898 Een vaste burcht is onze God

Uitzending en zegen

Bevestigen wij dan ons geloof in een leven van liefde.

Aanvaarden wij onze verantwoordelijkheid voor onze geloofsgemeenschap, haar taak in deze wereld met haar noden

En gaan we dan van hier naar ons huis en onze levensopdracht

Onder Gods zegen.

De Heer zegene en Hij behoede u.

De Heer doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig.

De Heer verheffe zijn aangezicht over u geve u vrede.

Amen.

Antwoordlied 978: 4 (*staande*)**Orgelspel****Collecte bij de uitgang voor werk gemeente**